

Haqverdiyeva Mehriban Tofiq qızı¹
ORTA ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNDƏ DRAMATİK ƏSƏRLƏRİN TƏDRİSİ

Orta məktəblərdə şagirdlərdə bədii ədəbiyyata, mütaliyəyə marağın yaradılması, epik, lirik və dramatik növə aid olan əsərlərin tədris edilməsi Ədəbiyyat fənninin vəzifələri sırasındadır. Ədəbiyyat fənninin şagirdin biliyinin, dünyagörüşünün və əxalqi – tərbiyəvi cəhətlərinin şifahi və yazılı nitqinin inkişaf etməsində xüsusi rolu vardır. Xüsusilə də dramatik əsərlərin tədrisinin şagirdlərin inkişafı üçün əhəmiyyəti yüksəkdir.

Milli – mənəvi, əxlaqi dəyərlərin, tərbiyənin, vətənpərvərlik və beynəlmilçilik hislərinin və sairənin gənc nəsli aşılanması dramatik növə aid əsərlərinin tədrisi ilə bərabər, ədəbiyyatın digər növləri olan lirik və epik növə aid olan əsərlərinin tədrisinin qarşısında dayanan aktual məsələlərdən biridir.

Orta məktəbdə dramatik əsərlərin spesifik xüsusiyyətlərinin, ətraflı şəkildə şagirdlərə mənimsədilməsi üçün müəllimlərin nəzəri və metodik hazırlıqları yüksək səviyyədə olmalıdır. Şagirdlər onlara tədris edilən hər bir əsərin daxili mahiyyətini, müəllifin fikirlərini dərk etməlidirlər.

“Həyat hadisələrini daha qabarıq nəzərə çatdırmaq, cəmiyyətin inkişafına mane olan ictimai eyibləri tənqid atəşinə tutmaq üçün dramatik janrın imkanları genişdir. Məhz dramaturgiyada dramatik, komik və faciəvilik problemi Aristoteldən başlayaraq müasir dövrümüzdə qədər tədqiqata cəlb edilmiş, bu problemlə əlaqədar zəngin nəzəri mənbələr yaradılmışdır. Dramaturgiyanın tədrisi prosesində həmin anlayışların şərhli öyrədilən ədəbi nümunənin ideya-bədii təhlili ilə üzvi vəhdətdə aparılmalı, klassiklərin, nəzəri müddəaları zəminində şagirdlərə dəqiq və məzmunlu məlumat verməlidir” [1, s. 82].

Respublikamızın ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərə müxtəlif mövzularda dramatik əsərlər öyrədilir.

Ədəbiyyat xüsusilə incəsənətin sahələri ilə sıx vəhdətdə olur. “Ədəbiyyat və incəsənətin spesifik xüsusiyyətlərini vəhdət halında əks etdirən dramatik nümunələrin tədrisi, səhnə tamaşasına baxışın təşkili şagirdlərin həyatı qavrama qabiliyyətinin, estetik hissələrinin inkişaf etdirilməsi üçün daha geniş imkanlar açır. Bu nümunələr üzərində işin səmərəli təşkili şagirdlərdə bədii ədəbiyyata və səhnə həyatına maraq oyatmalı, onların iradəsini, duyğularını və fikirlərini ifadə etməli, onların ideyaya zənginləşməsinə və mənəvi tərbiyəsinə zəmin yaratmalıdır” [1, s. 95].

Dramatik əsərlərin özünəxas cəhətləri vardır. “Kamil dramatik əsərin bədii duyumu, ideya-estetik qayəsi, həqiqi sənət əsəri olması əsasən süjet xəttinin, kompozisiyanın düzgün və dinamik istiqamətdə verilməsi ilə bağlıdır. Dramatik əsərlərin süjet xətti real həyat konfliktləri əsasında qurulur ki, bu da personajların bir-birinə münasibətindən yaranan gərgin münaqişələrdə, xarakterlərin fəaliyyətində bədii həllini tapır. Əsərin daxili mahiyyətinin, ideya-estetik qayəsinin, tərbiyəvi, əxlaqi və emosional təsir qüvvəsinin müəyyənləşdirilməsi əsərin müəyyən sistemlə öyrədilməsi prosesində açılır” [1, s. 96].

Dramatik əsərlərin öyrədilməsində bir neçə prinsiplər nəzərə alınmalıdır. “Elmi-metodik ədəbiyyatlarda irəli sürülən fikirlər belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, lirik və epik janrlarda olduğu kimi dramatik əsərlərin öyrədilməsində də tarixilik, forma ilə məzmunun vəhdəti və pedaqoji, əyanilik prinsipləri əsas götürülməlidir. Sadalanan prinsiplərin kompleks tətbiqi işin praktik istiqamətini gücləndirir, şagirdləri fəallaşdırır, ideya-məzmunun asan qavranılmasına imkan yaradır. Ona görə də məqalədə bu prinsiplərin hər birinin mahiyyətini izah etmək, müxtəlif pyeslər əsasında şagirdlərə öyrədilməsi metodikasını qabaqcıl təcrübə zəminində ümumiləşdirmək və müəllimlərin diqqətini bu sahəyə yönəltmək vacib bilinmişdir:

1. Forma və məzmunun vəhdəti. Bu, ədəbiyyat tədrisinin ən ümumi, bütün ədəbi növ və janrların öyrənilməsi üçün səciyyəvi prinsiplərindəndir. Buna görədir ki, bütün ədəbi növlərdən olan əsərlərin öyrədilməsi məsələlərindən bəhs edən metodist-alimlər bu prinsipin mahiyyəti haqqında müəyyən fikirlər söyləmişlər. Hər şeydən əvvəl, nəzərə almaq və şagirdlərə çatdırmaq lazımdır ki, məzmunla formanın vəhdəti ədəbiyyatşünaslığın əsas tələblərindən biridir.

2. Dramatik əsərlərin öyrənilməsində tarixilik prinsipi a) ictimai-siyasi hadisələrin dramaturqun yaradıcılığına, konkret olaraq tədris edilən pyesinə göstərdiyi təsirlə, b) tarixi həqiqətlərin obrazlı təfəkkürdə ifadə tərzilə və v) əsərdə təlqin edilən ideyaların bugünkü hadisələrlə və gələcək məqsədimizə müvafiq arzularla əlaqələndirməyi tələb edir.

3. Dramatik əsərlərin öyrədilməsində nəzərə alınacaq əsas tələblərdən biri də pedaqoji prinsiplərlə bağlıdır. Bu prinsipin mahiyyəti əsasən tədris edilən dramatik əsərin xüsusiyyətindən, şagirdlərin qavrama qabiliyyətindən, müəllimin pedaqoji ustalığından və tədris vəsaitinə yaradıcı münasibətdən yaranır. Məktəb təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi və şəxsi müşahidələrimizin nəticələri göstərir ki, dramatik əsərlərin ikili təbiətinin (həm ədəbi əsər kimi, həm də səhnədə oynanılan əsər kimi) şagirdlərə çadırılması müəllimdən janr xüsusiyyətlərinin nəzərə alın-masını, əyaniliyi, texniki-təlim vasitələrini, xüsusən, obrazların xarakterinin müəyyənləşdirilməsində fərdi kompüterlərdən istifadəni, ədəbiyyatşünaslıq və teatrşünaslığa aid mənbələri, incəsənətin başqa növləri ilə vəhdətdə öyrədilməsini də diqqət mərkəzində saxlamağı tələb edir.

4. Əyanilikdən, texniki-təlim vasitələrindən və fərdi kompüterlərdən istifadənin imkanları. Dramaturgiyaya aid sistemli biliklərin verilməsinin optimallığının, intensivliyinin təmin olunmasında bu imkanlardan istifadə günün zəruri tələbidir” [1, s. 125 – 127].

Ədəbi əsərlərin hər birində öyrəniləcək, araşdırılacaq çox məsələlər vardır. Bu səbəbdən də müəllimin peşəkarlıq yaradıcılıq qabiliyyəti, pedaqoji ustalığı yüksək səviyyədə olmalıdır ki, əsərlərin düzgün təhlilini aparma bacarsın və şagirdlərə düzgün informasiyalar mənimsətsin.

¹ Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin magistrantı (mehriban.haqverdiyeva.86@mail.ru)

“Ədəbi əsərlərin öyrədilməsində ən mühüm mərhələ təhlil dərslərinin təşkil olunmasıdır. Təhlil dərsləri əsərin iştirakçılarına, müəllif mövqeyinə, şeir parçalarındakı lirik və ya satirik obraza, onlarda ifadə olunan əhvali-ruhiyyəyə, əsərlərin bədii-sənətkarlıq məsələlərinə münasibətlərin aşkarlanması yolu ilə həyata keçməlidir. 1.2. əsas standartında bu məsələlər lazımı şəkildə ifadə olunmuşdur. Epik və dramatik əsərlərdə şagirdlər obrazların hərəkət və davranışlarını, daxili və xarici keyfiyyətlərini, əsərdəki yeri və mövqeyini, ifadə etdiyi əxlaqi-mənəvi dəyərləri düzgün dərk etməlidirlər. Unutmaq olmaz ki, müəllif yaratdığı obraz və ya obrazlar silsiləsi vasitəsilə bizə hansısa bir fikri təlqin edir. Əsərdə cərəyan edən əhvalat və hadisəni elə-belə, boş-boşuna danışmır. Ona görə də obrazların hər birinin fərdi keyfiyyətləri vardır və bu keyfiyyətlər şagirdlərə bəlli olmalıdır. Obrazların qarşılıqlı münasibətləri, intriqa və ya ziddiyyətlərin səbəbləri, hadisələrin gedişatı, müəllif mövqeyinin dərk edilməsi, obrazların hərəkət və davranışlarının motivləri diqqətlə araşdırılmalıdır” [4, s. 255].

“Məktəblərimizdə ədəbiyyat fənninin müasir tələblərə uyğun tərzdə tədris etmək pedaqoji prosesin düzgün təşkilindən asılıdır. Bu da ədəbi materialların tədrisi üçün bilavasitə planlaşdırılması ilə bağlıdır. Orta məktəblərdə ədəbiyyat fənninin planlaşdırılması mürəkkəb prosesdir. Çünki hər bir problemin, ədəbi növün janrın öyrənilməsi, təhlil edilməsi özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Məsələn, lirik əsərin quruluşuna görə təhlil üsulu epik əsərin təhlilindən tamamilə fərqləndiyi kimi, dramatik əsərdə dil-üslub cəhətdən təhlili epik əsərlərin təhlil üsulundan müəyyən dərəcədə fərqlənir. Ədəbiyyatın tədrisi qarşısına qoyulan tələblər zaman dəyisdikcə yeniləşmişdir. Dövrün tələbi bu işin məzmununun yeniləşməsinə tərkibinin dəyisməsinə səbəb olmuşdur. Müəllimlərin peşə hazırlığı isində düzgün istiqamət götürmə başlıca məsələlərdəndi. Filologiya fakültəsinin tədris planında təbii ki bu məqsədə xidmət edən fənlər öz əksini tapmışdır. Amma onların icərisində ədəbiyyatın tədrisi metdiksı fənnində öz cəkisi var. Azərbaycan ədəbiyyatının humanitar profilli siniflərdə tədrisində əsas məqsəd şagirdlərə vətənpərvərlik tərbiyyəsinin aşılınması, ədəbi parçaları humanistəsdirmək, dərsi intensivləsdirmək, tədris prosesində fəndaxili və yaxın fənlər arasında əlaqənin ön plana cəkilməsi müasir dövrün əsas problemlərindəndir” [5].

Ədəbiyyat şagirdlərdə həm yazılı, həm də şifahi nitqin inkişafına xüsusi təkan verir. Yazılı ədəbiyyatla folklorun əlaqəsinin bir neçə spesifikalar vardır. “Yazılı ədəbiyyatla folklorun əlaqələrinin müxtəlif səviyyəsi fərdi başlanğıcla kollektivin münasibətlərinin dərəcəsiindən və estetik dəyərlərin qarşılıqlı təsir spesifikasından asılıdır” [3, s. 102- 105].

Orta məktəbdə xüsusilə XI sinif Ədəbiyyat dərslisində dramatik növə aid olan əsərlər çoxdur. “Ümumtəhsil məktəblərinin 11-ci sinifləri üçün “Ədəbiyyat” dərslisinə milli və ümumbəşəri mənəvi dəyərləri özündə əks etdirən, həqiqi vətəndaşın tərbiyəsində mühüm rol oynayan əsərlər daxil edilmişdir. Bədii əsərlər seçilərkən demokratiya prinsiplərinə, xalqımızın milli ənənələrinə, insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edən, azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil və yaradıcı düşünən, millimənəvi və ümumbəşəri dəyərləri qoruyan və inkişaf etdirən, geniş dünyagörüşünə malik olan şəxsiyyət yetiştirilməsi vəzifəsi əsas götürülmüşdür” [2, s. 5].

Müasir təhsil sistemində ədəbiyyatın istənilən növünə aid əsərlərin yüksək səviyyədə tədris edilməsi üçün orta məktəblərdə hər cür şərait yaradılmışdır. Müəllimlər bu şəraitlərdən yerli - yerində istifadə etməyi bacarmalı, öz sənətini sevməli və dərslər keçdiyi şagirdlərinə xüsusi qayğı ilə yanaşmalıdırlar. Hər bir müəllim ilk növbədə müasir təlim texnologiyalarına bələd olmalı, nəzəri və praktik cəhətdən yüksək savada malik olmalıdırlar.

Dramatik əsərlərin tədrisində bir çox yeni təlim metod və üsullarından istifadə edilməlidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Aslanov Yusif. Ədəbi axtarışlar və tədris. Bakı, “Elm və təhsil”, 2013, 400 s;
2. Həsənov Bilal, Mustafəyeva Aynur, Əliyev Soltan. Ümumtəhsil məktəblərinin 11-ci sinfi üçün Ədəbiyyat fənni üzrə dərslisin metodik vəsaiti Bakı – 2018, 208s;
3. Nəbiyev A. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. I hissə. Bakı, “Turan”, 2002. 135 s;
4. Yusifov Fəxrəddin. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası, ali məktəblərin filologiya fakültəsi bakalavriat təhsil səviyyəsi tələbələri üçün dərslük, Bakı 2017, 304 s;
5. <https://oyu.edu.az/journal/journals/konfrans-materiallari.pdf>

Açar sözlər: orta məktəb, dramatik əsərlər, tədris;

Ключевые слова: средняя школа, драматические произведения, преподавание;

Keywords: high school, dramatic works, teaching.

ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ DRAMATİK ƏSƏRLƏRİN TƏDRİSİ

Xülasə

Bu məqalədə orta məktəblərdə dramatik əsərlərin tədrisi məsələlərindən bəhs edilmişdir. Dramatik əsərlərin insanlara təsiri çoxdur. Bu əsərlər düzgün təhlil edilməli, məzmunu, mahiyyəti, hansı fikirlərin ifadə olunduğu şagirdlərə düzgün öyrədilməlidir. Ədəbiyyatımızın bir çox tanınmış simalarının yüksək fikirlər aşılaman dramatik əsərləri vardır. Bu əsərlər orta məktəblərimizdə düzgün tədris edilməli, əsas prinsiplər nəzərə alınmalıdır. Dramatik əsərlərinin tədrisində akustik, vizual vasitələrdən ən çox audivizual vasitələrdən istifadə etmək məsləhət görülür.

ОБУЧЕНИЕ ДРАМАТИЧЕСКИМ РАБОТАМ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Резюме

В статье рассматриваются вопросы преподавания драматических произведений в общеобразовательных школах.

Драматические произведения имеют огромное влияние на людей. Эти произведения должны быть правильно проанализированы, содержание, суть, высказанные идеи должны быть правильно преподаны учащимся. У многих

известных деятелей нашей литературы есть драматические произведения, внушающие высокие идеи. Этим произведениям надо правильно учить в наших средних школах, нужно учитывать основные принципы. При преподавании драматических произведений рекомендуется использовать акустические и наглядные пособия.

TEACHING DRAMATIC WORKS IN SECONDARY SCHOOLS

Summary

This article discusses the issues of teaching dramatic works in secondary schools.

Dramatic works have a great impact on people. These works must be properly analyzed, the content, the essence, the ideas expressed must be taught to the students correctly. Many well-known figures of our literature have dramatic works that instill high ideas. These works must be properly taught in our secondary schools, the basic principles must be taken into account. It is recommended to use acoustic and visual aids in the teaching of dramatic works.

RƏYÇİ: dos.S.Abbasova